

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (10) กบฏผีบุญและการแบ่ง แยกดินแดนในมุมมองของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์

written by Witayakorn Sowattara | มิถุนายน 9, 2021

การถูกเรียกขานว่า “กบฏผีบุญ” เป็นการนิยามจากฝ่ายผู้มีอำนาจที่เห็นว่า ผู้ร่วมตัวกันแข็งขันก่อการกบฏ เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐจนต้องถูกปราบปรามฆ่าเสียให้สิ้น แต่ในสายตาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์มองอย่างนั้นหรือไม่ ย้อนอ่านบทความนี้

วิทยากร โสวัตร เรื่อง

หมายเหตุ : [บทความนี้](#) เคยเผยแพร่บนเว็บไซต์ The Isaan Record เมื่อ 23 กรกฎาคม 2560

ในประวัติศาสตร์อีสาน **กรณีผีบุญหรือขบถผู้มีบุญ** ถือเป็นหนึ่งในเหตุการณ์สำคัญที่สุด เพราะการที่ราษฎรอีสานลุกฮือขึ้นมาสู้กับอำนาจรัฐจากกรุงเทพฯ แล้วสุดท้ายถูกล้อมฆ่า เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2444 นับเฉพาะที่เมืองอุบลนั้น (เท่าที่เจ้าหน้าที่รัฐบันทึกไว้) มีคนตายมากกว่า 200 คน บาดเจ็บอีก 500 คนเศษ และถูกจับเป็นอีก 120 คน และหลังจากนั้นตลอด 3 เดือน ก็มีการกวาดล้างกลุ่มขบถทั่วภาคอีสาน (มณฑลอีสานและมณฑลอุดร) จับผู้ร่วมขบวนการได้อีก 400 คนเศษ (ไม่มีบันทึกว่า มีคนบาดเจ็บหรือคนตาย ซึ่งความเป็นจริงน่าจะมี)

ผมอยากเอาข้อเขียนเกี่ยวกับการลุกฮือครั้งนี้จาก “ผู้เชี่ยวชาญ” หลากๆ คนมาเรียงกันให้ท่านเห็นว่า แต่ละคนมีน้ำเสียงอย่างไร เมื่อเทียบกับพระสงฆ์รูปหนึ่ง ซึ่งสังกัดอยู่กับสถาบันศาสนาที่นักคิดในปัจจุบันมักละเลย ด้วยการตั้งป้อมไปว่า “ล่าหลัง” ตั้งแต่มิได้ศึกษาอย่างจริงจัง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทยทรงเห็นว่ากรณีผีบุญ “นี่ไม่ใช่พงศาวดาร” และเป็นได้แต่เพียง “เกร็ดนอกพงศาวดาร” เท่านั้น ดังที่บรรจุเรื่องผีบุญนี้ไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง *นิทานโบราณคดี* และทรงชี้ระดับคุณค่าที่ว่านี้ไว้ในคำนำ

และนี่อาจเป็นเหตุผลของการเขียนถึงเรื่องนี้ในยุคหลังๆ ที่ไม่ค่อยยุติธรรมกับราชภริยานัก คือมีน้ำเสียงเอนเอียงไปแบบน้ำเสียงของรัฐส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) กระทั่งหมิ่นแคลนขบวนการนี้ เช่น ใน *ประวัติศาสตร์อีสาน*, 2449-2514 ของ เดิม วิชาคย์พจนกิจ (ชาวเมืองอุบลราชธานี) ใช้เอกสารของทางการและคำบอกเล่าของพ่อตัวเอง ซึ่งทำงานใกล้ชิดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลอีสาน เป็นส่วนใหญ่และพงศาวดารเมืองยโสธร “...ประชาชนผู้เป็นผีบาป (ผีบ้า) จึงได้ไปกระทำพิธีเช่นสรวงขึ้น...”

เห็นได้ว่า มีการเรียกกบฏผีบุญที่พงศาวดารเมืองยโสธรว่า “ผีบ้า” ซึ่งไม่ตรงความหมายของคำว่า “ผี” ในคติชนลาว ที่ผีมี 2 แบบคือ ผีให้คุณกับผีให้โทษ ในกรณีผีบุญมีคำวานุญาต่อท้ายหมายถึงผีให้คุณ ซึ่งก็คือพุทธธรรมิกราช

หรือดอนชาวฝรั่งเศสถกถึงความชอบธรรมของคำสั่งประหารชีวิต ซึ่งเข้าใจว่าผู้เขียนยกเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อหาความชอบธรรมสำหรับการนี้แทนที่จะมองว่าเป็นคำหวังดีด้านสิทธิมนุษยชนจากปากของคนประเทศที่มีความศิวิไลซ์

เนื่องในการประหารชีวิตพวกผีบาปผีบุญครั้งนี้ เมอสิเออร์ลอร์เรน ชาวฝรั่งเศสซึ่งทางการเราจ้างมาเป็นที่ปรึกษากฎหมาย ณ เมืองอุบลราชธานีได้ทูลถามเสด็จในกรมฯ ว่า “พระองค์มีอำนาจอย่างไรในการรับสั่งให้ประหารชีวิตคนก่อนได้รับพระบรมราชานุญาต” เสด็จในกรมฯ ทรงรับสั่งตอบว่า “ให้นำความกราบบังคมทูลดู” เมอสิเออร์ลอร์เรนเลยเงียบไป...

หรือแม้แต่แก่นักเขียนลูกอีสานผู้ยิ่งยงอย่าง คำพูน บุญทวี ก็ยังเขียนไว้ในหนังสือ *สารคดี เก็บประวัติศาสตร์อีสาน : ผีบ้า ผีบุญ* ว่า

ผีบ้า ผีบุญ คือ คนธรรมดาสามัญ แต่อวดอุตริเป็นผู้วิเศษ มีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ นานา ประวัติศาสตร์ไทยกล่าวไว้ว่า มีผีบ้า ผีบุญ เกิดขึ้นทางภาคอีสานหลายคน แต่ถูกทางการบ้านเมืองปราบปรามราบคาบทุกคน... เพื่อลูกหลานไทยอีสานรุ่นหลังจะได้รู้ว่า แผ่นดินอันแห้งแล้งของเขาแห่งนี้ เคยมีการรบราฆ่าฟันกัน เพราะคำเล่าลืออันพิลึกกึกกือแก่งๆ เรื่องนี้ผมสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เคยอยู่ในเหตุการณ์เมื่อ 5 ปีก่อน และค้นคว้าจากหนังสือมาประมวลกันเข้าให้อ่านเพลินๆ หากมีประโยชน์แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชน ผมขออุทิศความดีของหนังสือเล่มนี้ให้แก่ดวงวิญญาณวีรชนและเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ผู้มีส่วนปราบผีบ้าผีบุญครั้งนี้ด้วยความคารวะ

แต่กลับมีรายงานบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้จากพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งอยู่ในเหตุการณ์จริง (ซึ่งไม่ถูกอ้างถึงเลยในงานเขียนยุคหลัง 2 เล่มดังกล่าว) ถูกเก็บเงียบอยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นเวลายาวนาน ที่น่าสนใจคือผู้บันทึกนั้นคือ “พระญาณรักขิต” (จันทร์ สิริจันโท ซึ่งต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ และเป็นที่ยอมรับนับถือของพระสงฆ์ทางอีสานทั้งสายปริยัติและปฏิบัติว่าเป็นอาจารย์ใหญ่) แม้จะเป็นคนอีสาน (เกิดที่บ้านหนองไหล อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี) แต่ก็บวชเรียนในสายธรรมยุติ ซึ่งเป็นนิกายที่ถูกก่อตั้งขึ้นจากศูนย์กลางสยามโดยรัชกาลที่ 4 นิกายนี้แม้จะเป็นนิกายของคนส่วนน้อย แต่ก็กุมอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของประเทศนี้มาตลอด ต่อมาในยุคสร้างชาติก็ถูกใช้เพื่อการเผยแพร่อุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ผ่านการกระจายการศึกษาของ

พระซึ่งสมัยนั้นถือเป็นสถาบันหลักในทางการศึกษาที่กระจายไปถึงญาติโยมหรือประชาชนส่วนใหญ่ด้วย อีกทั้งการปกครองศาสนจักรก็เกิดการรวมเข้าสู่ส่วนกลางแบบเดียวกันกับการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5

ในขณะนั้น ท่านพระญาณรักขิตทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะมณฑลอีสานและผู้อำนวยการศึกษาอีสาน พุดง่าย ๆ ก็คือเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในฝ่ายศาสนจักรนั่นเอง ท่านได้เที่ยวออกตรวจราชการประจำปี พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๐) ตามหัวเมืองต่าง ๆ และบันทึกนี้ก็ เป็นรายงานแก่ราชสำนักกรุงเทพฯ

แต่ **น้ำเสียง**ของบันทึกรายงานชิ้นนี้ค่อนข้าง **เข้าใจ**ราษฎรอีสานและมีความกล้าหาญที่จะชี้ความผิดปกติ บกพร่องของเจ้าหน้าที่รัฐทั้งจากส่วนกลางที่มาปกครองและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่เคยมีอำนาจอยู่เดิม และสภาพความเป็นจริงของชีวิตราษฎรอีสานที่จำต้องลุกขึ้นมาท้วงติง ดังที่ท่านเขียนไว้ว่า

...ราษฎรมีความคับแค้น เพราะขาดทางเจริญแห่งทรัพย์ ทำไร่ นา สวน ถ้าได้ผลมากก็ไม่มีราคา ถ้าทำไม่ได้ต้องอด ... ในการค้าขายสัตว์พาหนะมีความลำบากหลายประการ ผู้ซื้อผู้ขายก็อยากซื้ออยากขาย แต่พิมพ์ไม่มี ครั้นช้างม้าพลัดหนีไป ถ้ามีผู้จับนำส่งศาลกลาง ต้องริบเป็นของหลวง ถึงจะติดตามได้ก็ไม่ได้โดยมาก ราษฎรไม่มีทางหาเงินในถิ่นฐานภูมิสำเนาของตน เพราะจ้างกันทำงานราคาถูกเหลือเกิน เป็นต้นว่า ทำนา ๑ ปี ได้เงินเพียง ๕ บาท หรือ ๒ บาทเท่านั้น อีกอย่างหนึ่งตามหัวเมืองข้าหลวงมักมีผู้โกงเรียกเงินส่วยแก่ราษฎรก่อน แต่ยังไม่มีการให้ เมื่อทางการฝ่ายโจทก์ฟ้องจำเลยไม่มีหลักฐาน ก็ปรับเป็นแพ... เป็นขึ้นเพราะความคับแค้นสับสนนั่นเอง

และเป็นที่น่ายินดีว่า ภายหลังก็มีการนำเอกสารชิ้นนี้มาใช้ในการวิเคราะห์กรณีผีบุญในภาคอีสาน แม้ น้ำเสียงหลาย ๆ คนยังโน้มนำไปสู่ความเห็นพ้องกับทางราชสำนักกรุงเทพฯ และไม่กล้าวิจารณ์นโยบายจากส่วนกลางอย่างตรงไปตรงมาตามหลักฐาน แต่อย่างน้อยที่สุดก็ยังมีหนังสือที่ระลึก *อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี* (ปรากฏอยู่ในตอนที่ 1 ประวัติเมืองอุบลราชธานี บทที่ 3 ขบถผู้มีบุญ หน้า 45-47 เรียบเรียงโดย นายชุมพล แนวจำปา ศึกษาพิเศษกรมสามัญ จังหวัดอุบลราชธานี จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2535 โดยธนาคารกรุงเทพ) ที่ได้ นำเอกสารชิ้นต้นชิ้นนี้และของเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายปราบปรามมาใช้ในการวิเคราะห์อย่างซื่อตรงด้วย

ดังนั้นผมจึงเห็นว่า ข้อเขียนในเล่มดังกล่าวเป็นเรื่องของขบถผู้มีบุญที่ดีที่สุดเท่าที่เคยมีมา ด้วยการใช้อีกสารชั้นต้น (บันทึกของผู้อยู่ในเหตุการณ์) ถือเป็น การให้ความยุติธรรมกับราษฎรอีสานอย่างมีหลักฐานอ้างอิง ไม่เพียงแต่เอาความรู้สึกฝ่าย ภูมิภาคนิยมเป็นฐานการวิเคราะห์

บันทึกรายงานของ พระญาณรักขิต ทำให้เห็นสาเหตุของการขบถว่าเกิดจากความขัดแย้งภายในระหว่างผู้ปกครองส่วนกลางกับผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่อยไปจนถึงความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับราษฎรอีสานอันมีสาเหตุจากความขัดสนทางเศรษฐกิจ ความกดดันทางจิตใจ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2400-2475

แต่ในขณะที่เดียวกันบันทึกของเจ้าหน้าที่รัฐจากส่วนกลางก็สะท้อนถึงสายตาของคนนอกหรือจากผู้ปกครองจากส่วนกลางต่อคนอีสานได้เป็นอย่างดี และมันได้สะท้อนออกมาเป็นความโหดร้ายเลือดเย็นดังบันทึกที่ว่า กำลังส่วนใหญ่ของฝ่ายขบถเป็นชาวบ้านธรรมดา เมื่อกองทัพฝ่ายรัฐบาลเข้าประชิดแล้ว ปรากฏว่าพวกเขาเตือนกันว่า ใครอย่ายิงอย่าทำอะไรหมด ให้นั่งลงภาวนา “ฝ่ายเราก็ยิงแต่ข้างเดียว”

และดีที่ พระญาณรักขิต ได้เป็นผู้สอบสวนหมู่พระที่ร่วมขบวนการขบถด้วยตัวเอง โดยเฉพาะแกนนำพระที่เมืองยโสธร ไม่อย่างนั้น ก็ไม่แน่ว่าพระเหล่านั้นจะมีชีวิตรอด

แต่น่าเสียดายว่า การปฏิบัติงานส่วนนี้ไม่มีปรากฏในชีวิตประวัติของท่านเลย ไม่ว่าจะป็นสำนวนที่ท่านเขียนขึ้นเอง หรือที่คณะศิษยานุศิษย์และผู้สนใจศึกษา บางทีผมก็อยากจะรู้ว่าทำไม? แต่อย่างน้อยที่สุด ถ้าจะมีการรวบรวมบันทึกรายงานชิ้นนี้พิมพ์เป็นเล่มอย่างเป็นกิจจะลักษณะและแจกจ่ายไปสู่ประชาชนทุกคนในภาคอีสานก็คงจะดี

เช่นเดียวกับมติดการเมืองสองฝั่งโขงของท่านที่ไม่เคยมีปรากฏ แต่เรื่องนี้กลับปรากฏคำอยู่ในหนังสือ *ชีวิตผู้ขี้*

(อัตชีวประวัติของข้าพเจ้า, ปราโมทย์ ในจิต แปล) ของ มหาสิลา วีระวงส์ มหาปราชญ์ของลาว ซึ่งกำเนิดนั้นเป็นคนบ้านหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้บวชศึกษาเล่าเรียนในสายธรรมยุติ จนได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ก่อนจะไปได้ดิบได้ดีในประเทศลาว ถือว่า เป็นศิษย์สายตรงของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ความตอนที่เผยถึงมติดการเมืองสองฝั่งโขงมีอยู่ว่า

“เวลานั้น ได้่านหนังสือพิมพ์ลาวที่ออกในเวียงจันทน์ซึ่งกลุ่มพระจากเมืองโขงเอาไปให้อ่าน จึงมีความต้องการแรงกล้าที่จะได้เห็นเมืองเวียงจันทน์ที่สุด พร้อมกับนั้นก็ได้อ่านหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งแจกในงานทอดกฐินหลวงชื่อว่า “ปราบกบฏไอ้อุ่นเวียงจันทน์” ในหนังสือเล่มนั้นเรียกเจ้าอนุว่า “ไอ้อุ่น” และเรียกเจ้าหญิงคำป๋อง พระมเหสีว่า “อีคำป๋อง”

เมื่ออ่านตลอดเรื่องแล้วรู้สึกเจ็บปวดเป็นที่สุด จึงมีความคิดเรื่องการกู้ชาติเกิดขึ้น และแรงกล้า อย่างเคื่องคั้นตั้งแต่ขณะนั้นเป็นต้นมา จึงได้ชักชวนเพื่อนนักบวชที่สอบมหาเปรียญรวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อหาทางกู้ชาติ โดยไม่มีกองกำลัง และความรู้ในด้านการเมืองแต่อย่างใด มีแต่ความคั่งคั้นแต่อย่างเดียว ดังนั้นในช่วงเวลานั้น ข้าพเจ้าจึงได้เที่ยวไปเทศน์โจทย์ได้ว่าที่ทั่วทุกแห่งหน เป็นการแสวงหาพรรคพวก และสอนหนังสือบาลีตามแต่โอกาสอำนวย แต่แล้วความคิดเรื่องการกู้ชาติก็ค่อยๆ จืดจางไป เมื่อได้รับคำอธิบายจากเจ้าคุณอุบาลี (ก็คือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ – จันทร์ สิริจนฺโท) ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ของพระสงฆ์ภาคอีสาน โดยท่านกรุณาชี้แนะว่า **ท่านเองก็เคยคิดเช่นนี้เหมือนกัน แต่ไม่มีทางจะเป็นไปได้หรอก...**

ข้อเขียนนี้ทำให้ข้าพเจ้าหาจากรัฐส่วนกลางที่ว่า คนอีสานมีแนวคิดหรือขบวนการที่จะแบ่งแยกดินแดนนั้นดูมีมูลความจริงขึ้นมา ไม่ใช่เพียงการปรักปรำลอยๆ นั่นคือมีคนจำนวนมากในภูมิภาคนี้สำนึกว่าตัวเองไม่ใช่ชาวสยาม/ชาวไทยอยู่จริง แม้จะยอมรับว่าแผ่นดินที่ตัวเองอยู่นั้นเป็นอาณาเขตปกครองของสยาม/ไทย ขณะเดียวกันกับที่สำนึกของคนไทยภาคกลางเองก็เหมือนจะยอมรับเอาแต่ดินแดนอีสานว่าอยู่ในสิทธิ์ของตัวเอง แต่ก็ไม่นับว่าคนอีสานเป็นคนไทยร่วมกับตน

(ส่วนเรื่องของคนบนแผ่นดินที่ราบสูงเกิดมีสำนึกหรือยอมรับความเป็นคนไทยอีสานตั้งแต่ตอนไหน ด้วยเงื่อนไขอะไรนั้น คงเอาไว้อภิปรายกันในโอกาสต่อไป)

จึงน่าจะใจว่า “คำอธิบาย” จากพระญาณรักขิตที่เวลานั้น รายละเอียดเป็นอย่างไร? และการที่ท่านบอกกับมหาสิลา วีระวงส์ ว่า “ท่านเองก็เคยคิดเช่นนี้เหมือนกัน แต่ไม่มีทางจะเป็นไปได้หรอก...” นั้น ท่านเคยทำอะไรถึงขั้นไหนบ้างหนอ ถึงได้มีคำอธิบายแบบนี้

หมายเหตุ: ความคิดเห็นหรือมุมมองต่างๆ ที่ปรากฏบนเว็บไซต์เดอะอีสานเรคคอร์ด เป็นข้อคิดเห็นของผู้เขียน ซึ่งไม่ได้เป็นมุมมองหรือความคิดเห็นของกองบรรณาธิการเดอะอีสานเรคคอร์ด

อ่านเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (1) : ศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ใช่หรือพื้นหาคะเข็บ

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (2) – เล่าเรื่องกบฏผีบุญเมืองอุบลฯ จาก มาโนช พรหมสิงห์

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (3) UBON AGENDA วาระวาริน: จากกบฏผีบุญถึงดาร์ วันเฉลิม

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (4) – กลอนลำ ตำรายากรรม อุดมการณ์ : อาวุธสู้รบของกบฏผีบุญกับ กทม.

ซีรีส์ชุด ผีบุญในอีสาน (5) – จากขบถผีบุญสู่ราษฎร' 63

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (6) – คีตกโนโพนแห่งสะพือทุ่งสังหารอีสาน เสียงบอกเล่าครั้งสุดท้าย

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (7) – “14 ตุลา” และ “6 ตุลา” กับพลวัตการศึกษา “กบฏผู้มีบุญ” (ตอนที่ 1)

ซีรีส์ชุดผีบุญในอีสาน (8) – “14 ตุลา” และ “6 ตุลา” กับพลวัตการศึกษา “กบฏผู้มีบุญ” (ตอนจบ)